

УДК: 378.035.6(081.2)

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2022.30.270640](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2022.30.270640)

РУСЛАН БАСЕНКО

ORCID: 0000-0001-9760-6321

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЦИВІЛІЗАЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ ЦІЛІСНОЇ ОСВІТИ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У РАННІЙ НОВИЙ ЧАС

У статті розглянуто вплив західноєвропейських ідей цілісної освіти особистості на розвиток українського освітнього простору у ранній Новий час. Звернено увагу на значення гуманістичних ідей світського Ренесансу, протестантської Реформації та Католицької Реформи для формування українського соціокультурного простору, зокрема у вимірі етнічних змін та ментальних трансформацій українського суспільства. Доведено, що ключовою траєкторією впливу західноєвропейських гуманістичних ідей була освітньо-педагогічна діяльність, заснування шкіл та колегіумів гуманістичного зразка. Підкреслено, що активна інтеграція в українському освітньо-культурному просторі гуманістичних ідей дозволила не лише долучитися до передового європейського досвіду гуманістичної школи, але й мала вагомий позитивний вплив на розвиток української національної ідентичності.

Ключові слова: цілісна освіта, ранній Новий час, гуманізм, національна ідентичність, національна ментальність, цивілізаційний поступ, учителі-гуманісти, європейське Відродження, світоглядні системи

Актуальність дослідження. В українській національній історії доба раннього Нового часу займає особливе місце, що пов'язано із активізацією націєтворчих процесів і ментальних трансформацій української ідентичності, завершенням формування культурно-ментальних стандартів та духовно-культурної самобутності українського суспільства. Динамізм тогочасних суспільно-політичних і соціокультурних процесів, насамперед, був пов'язаний із суттєвим оновленням духовно-інтелектуального життя, широкими ідейно-просторовими взаємовпливами православно-християнської традиції та європейських світоглядних систем. Мова йде передусім про системне поширення на українських соціокультурних теренах ренесансно-гуманістичних ідей європейського Відродження, світської Реформації та Католицького Ренесансу. Відбувалася особлива взаємодія західноєвропейської культурної традиції та русько-візантійської культурної системи, підсумком якої було формування суттєво нової української ментальності, яка синтезувала дуалізм Східної та Західної цивілізаційної динаміки.

У тогочасній рецепції західноєвропейських гуманістичних ідей одну з головних ролей відіграв освітньо-педагогічний складник. Саме завдяки творчому переосмисленню ренесансно-гуманістичних ідей в інтелектуально-педагогічних пошуках русько-українських мислителів, а також з огляду на динамічне поширення гуманістичних шкіл західноєвропейського зразка протестантами та єзуїтами в українському освітньому просторі вибудувалася власна освітньо-педагогічна модель, взірцем якої насамперед був Києво-Могилянський колегіум та Острозька слов'яно-греко-латинська академія, а також педагогічні ініціативи релігійних православних братств, які, за влучним висловом В. Земи «...взоруєчись

на католицькі об'єднання, дотримувалися православ'я, але зазнали певних впливів Реформації» (Зема, 2021, с. 291), синтезували західноєвропейську та місцеву православну освітні традиції.

Тогочасними європейськими гуманістами було запропоновано та теоретично обґрунтовано ідею цілісної освіти особистості, всебічного розвитку її сутнісних сил, фізичних, духовних, соціальних можливостей. Відомо, що витоки ідеї цілісної освіти сягають доби Античної цивілізації, творці якої запропонували ідеал калокагатії та визначили людину як міру всіх речей. У той же час, модерне осмислення ідеї цілісної освіти особистості вперше було здійснено європейцями у добу раннього Нового часу (кінець XV – середина XVII століття). В цей час у Європі відбулися серйозні соціокультурні зміни, драйверами яких стали модерні світські та релігійні культурно-філософські системи – Ренесанс та філософія раціоналізму, протестантська Реформація, католицьке Відродження, а на східнослов'янських землях – реформована православна традиція. Саме в межах відповідних світоглядних систем було не тільки вибудовано та теоретично обґрунтовано ідею цілісної освіти особистості, але й докладено максимум зусиль для її реалізацію серед широких верств ранньомодерного суспільства.

Стан вивченості. Історичний та історико-педагогічний вимір українського раннього Нового часу був предметом системно-антологічних розвідок широкої когорти вчених. З-поміж істориків окремо назвемо видатні імена І. Д'яченка, Я. Ісаєвича, Я. Калакури, М. Кашуби, П. Кралука, В. Литвинова, В. Нічик, С. Плохія, Л. Посохова, С. Серякова, М. Симчича, Я. Стратій, Д. Чижевського, В. Шевченка, Т. Шевченко, М. Шкрібляка, Н. Яковенко та інших. Вагоме методологічне значення для аналізу порушеної нами проблеми мають студії корифеїв української історії педагогіки, з-поміж яких виділимо Л. Березівську, І. Беха, Г. Васяновича, Л. Ваховського, С. Гончаренка, Б. Года, М. Гриньову, О. Лавріненка, Н. Ничкало, О. Сухомлинську, З. Хижняк, І. Цебрій та інших.

Мета нашої розвідки – проаналізувати шляхи, зміст та особливості поширення західноєвропейських гуманістичних ідей цілісної освіти особистості у ранньомодерному українському суспільстві та окреслити їхнє значення для формування національної ментальності та культурно-освітньої ідентичності українців.

Виклад основного матеріалу. Витоки новітньої педагогічної системи України належать добі формуванню модерних основ української національної ідентичності, адже динаміка цих двох соціокультурних процесів була синхронною та взаємодетермінованою. Важливо підкреслити, що освітній вимір українського раннього Нового часу дає можливість прослідувати ціннісно-сміслові значення освітніх трансформацій для формування модерної української національної ідентичності. Підтримуємо міркування українського історика Я. Калакури про вагоме значення тогочасних соціокультурних змін, які відкрили можливості для оновлення ментальності українців, яка «... не вибудувала стіну між сакральним і світським, а це наблизило релігійні та просвітницькі цінності до людини ..., відкрило можливості для взаємодії старого та нового» (Калакура, Рафальський, Юрій, 2017, с. 280). Тогочасні ідеї Відродження, Реформації, Католицької Реформи, а згодом Просвітництва, дали змогу сформувати новий тип культури України – культури відкритого типу. Українська ментальність отримала змогу «... обжити європейський світ, вписатися у його простір одночасно естетуючи його і впливаючи на формування українського суспільства» (Калакура, Рафальський, Юрій, 2017, с. 280).

Українська освітньо-педагогічна традиція епохи раннього Нового часу формувалася на широкій ідейно-смісловій основі. Мова насамперед йде про ідейну спадщину греко-античного візантійського світу, місцеву православно-консервативну традицію, ренесансно-гуманістичні ідеї, протестантські впливи, унійну боротьбу та поширення єзуїтського шкільництва. У кожній із названих світоглядних (світських чи релігійних) культурних систем був яскраво виражений освітній складник, а подекуди – він набував статусу центральної ідеї. Відтак у межах ідейно-світоглядної взаємодії та взаємовпливів надзвичайно розрізненої палітри світоглядних систем поступово вибудовувалося світоглядне самовизначення українського суспільства, зокрема його освітньо-педагогічний вимір.

Відомо, що православна педагогічна традиція, витоки якої належать X ст., будувалася на східній (візантійській) світоглядно-релігійній системі, а також, цілком закономірно, відчувала й впливи попереднього язичницького (народного) виховання патріархального типу. У період роздробленості українських земель та литовську добу, українська педагогічна думка та практика не відчувала суттєвих змін. Натомість радикальним чином змінилася ситуація на початку раннього Нового часу, адже сформовані європейські реформаційні рухи, як світські, так і релігійні, розпочали активно поширювати ідейно-світоглядний вплив на східному напрямі. Сформована у ідейній боротьбі світського Ренесансу, протестантської Реформації та Католицької Реформи гуманістична ідея цілісної освіти особистості мала всі шанси успішно вмонтуватися в українському педагогічному просторі.

Освітню філософію, яка була спільною ідейно-сміисловою платформою для різних освітніх систем становила гуманістична культура – спочатку християнський (релігійний), згодом – ренесансний (світський) гуманізм. Попри ідейну розрізненість усіх основних тогочасних освітніх систем – ренесансної, реформаційної, католицької (посттридентської), східнослов'янської (православної), спільною ідейною траєкторією виступив гуманізм, який зазнав найрізноманітніших трансформацій (Басенко, 2022, с. 35).

Для розуміння траєкторій розвитку західноєвропейської ідеї цілісної освіти особистості в тогочасному русько-українському (рутенському) духовно-культурному просторі важливе значення становить проблема шляхів проникнення ранньомодерних інновацій в освітню традицію українців. З-поміж таких факторів виокремимо такі:

1) політико-географічний чинник, який пояснювався географічною близькістю українських земель до країн Західної Європи, знаходження українських міст на перетині ключових торгівельних шляхів, а також активним поширенням в українському міському просторі європейського магдебургського права, що давало змогу містам здобути не лише європейську політичну традицію, але й стати центрами суспільно-політичного життя, філософської думки та освіти (Год, 2005, с. 331);

2) ідейно-смісловий чинник, що полягав у ідейно-смісловій спорідненості православно-християнської педагогічної традиції та християнського гуманізму, на основі якого сформувалася західноєвропейська ідея освіченого благочестя «*pietas litterata*», гуманістична модель шкільництва «*studia humanitatis*» та гуманістичний виховний ідеал «*sapiens et eloquens pietas*» («вчена та красномовна побожність»), узагальнений етико-моральними актуалітетами «мистецтва бути людиною»;

3) освітньо-молодіжний чинник, що репрезентувався активною міграцією української молоді із середовища еліт на навчання до країн Західної Європи,

зокрема до Італії, Франції, Німеччини, Голландії, Бельгії, Чехії та інших країн, де молодь здобувала освіту гуманістичного зразка, знайомилася із прогресивними педагогічними трактатами мислителів, зокрема Еразма Роттердамського, Ф. Меланхтона, М. Лютера, Х. Л. Вівеса та інших; важливо підкреслити, що більшість зачинателів гуманістичної культури в Україні раннього Нового часу (Юрій Дрогобич, Станіслав Оріховський, Павло Русин з Кросна, Шимон Шимонович та інші) були випускниками західноєвропейських гуманістичних шкіл;

4) ідейно-літературний чинник, який вияскравлювався активним поширенням творів європейських гуманістів в ранньомодерному українському просторі, зокрема в центрах української освіти широко знали напрацювання Л. Валли, П. П. Верджеріо, М. Кузанського, М. Лютера, Н. Макіавеллі, Еразма Роттердамського, Ф. Петрарки, Е. С. Пікколоміні, П. Помпонацці, а також твори античних мислителів, на яких зросла ренесансна освітня традиція;

5) освітньо-інституційний чинник, який було представлено активним поширенням на українських землях католицьких (єзуїтських) та протестантських гуманістичних шкіл, які забезпечили високу якість освітнього процесу та сприяли долученню руського населення до нової, а головне якісної освіти європейського зразка, збагатили національну освітньо-виховну традицію ренесансно-гуманістичним інструментарієм, пришвидшили взаємодію та взаємозбагачення західноєвропейської та руської культур. Хрестоматійним є той факт, що волинський православний шляхтич В. Загоровський у «Духовному заповіті» (1579 р.) високо оцінював католицьку систему освіти, заповівши віддати своїх малолітніх синів на навчання до Віленської академії Товариства Ісуса, адже там «... хвалять дітям добру науку» (Загоровський, 2006, с. 222).

Поширення гуманістичних ідей освіти і виховання особистості в українському суспільстві відбувалося по різному: активним цей процес був в освітній практиці інституціонування гуманістичних шкіл католиками та протестантами, дещо повільніший – на рівні інтелектуальної історії, у процесі осмислення гуманістичних ідей тогочасними філософами, педагогами-практиками. Підтримуємо думку українського історика Я. Ісаєвича про те, що освітньо-виховна діяльність європейських шкіл на українських землях сприяла зближенню східнослов'янської та західноєвропейської культурно-освітніх традицій. Дослідник підкреслював, що єзуїтські школи відкрили шлях до загальноєвропейських джерел освіти, а підвищення, завдяки «латинській» освіченості загальнокультурного рівня, створило передумови для успішного змагання оновленої української культури за право на самостійний розвиток» (Ісаєвич, 1995, с. 7).

Важливим було те, що тогочасні провідники ідей гуманістичної школи запропонували нові, синтезні підходи до пошуку ефективних шляхів розвитку цілісної освіти особистості. У заснованих на українських землях освітніх закладах метою освіти було проголошено гуманістичний ідеал «*pietas litterata*», який містив тріаду еразмівської педагогічної парадигми: знання латини (освіта), діяльна побожність (індивідуальна ініціатива у соціальному житті) та добродетельність (виховання). Учителі-протестанти та учителі-єзуїти запропонували звернення до зразків античної освіченості, основними чеснотами проголосили хист до навчання, освіченість, вишуканість латини, інтелектуальність, досконалість вченого слова і публічного виступу, дидактичні акценти були поставлені на «*bonae artes*» («добрі мистецтва»), із ренесансно-гуманістичних пріоритетів індивідуалізму кодекс добродетельності поповнився діяльною

побожністю, працьовитістю, енергійністю, рішучістю і ревністю, раціональністю і розважливістю, учителі високо цінували талант і здібності молоді, звертали увагу на приємний зовнішній вигляд, підкреслювали необхідність піклування про міцне тілесне здоров'я тощо, педагогічні концепти «*vita contemplation*» («життя у спогляданні») та «*vita active*» («життя в діяльності») визналися рівноцінними, а освітня модель успішно поєднала два складники – «*sacrum*» («духовний») та «*profanum*» («світський») (Басенко, 2018, с. 157).

Дослідники високо оцінюють інтеграцію європейської освіти в український соціокультурний простір. «Єзуїтська освітньо-виховна система – зазначала сучасна дослідниця А. Папазова, – сприяла розвитку педагогічної думки і практики, наукових знань, культури загалом. Вона вплинула на православні навчальні заклади, що розвивали свій науково-освітній і педагогічний рівень. Полеміка між єзуїтами та викладачами інших шкіл сприяла появі нових форм і методів освіти й виховання» (Папазова, 2011, с. 110).

Поширення західноєвропейських освітньо-педагогічних в ранньомодерному українському суспільстві значно змінило інтелектуальний клімат та освітню практику. У сформованих освітніх центрах (київський, острозький, віленський та інші) тогочасним ерудитам вдається успішно маневрувати між західним знанням і православною доктриною, поступово унормовується співіснування «грецької» та «латинської» освітніх традицій, яке, як підкреслює сучасна дослідниця Н. Яковенко «вितворило обличчя нової української культури» (Яковенко, 2017, с. 10).

Дійсно, вплив освітньо-педагогічного чинника на формування української національної ідентичності був добре помітним. Це пояснюється передусім тим фактом, що оновлений освітній простір відігравав вагоме значення в суспільному житті. Запропоновані гуманістами освітні інновації, їхня здатність майстерно зважати на виклики часу та впорядковувати педагогічний інструментарій відповідно до соціальних потреб ранньомодерного суспільства, все це дало можливість західноєвропейській освітній моделі здобути значну популярність, а відтак впливовість поміж суспільства.

Звісно, не варто применшувати й значення суто української (переважно православної) світоглядної системи, на основі якої відбувався розвиток педагогічної практики. Згадуваний нами Б. Год зазначав, що виховний ідеал в українців сформувався в епоху Відродження як синтез православної педагогіки, педагогіки традиційної, народної та ренесансних впливів. У ньому було більше духовності й водночас чітко простежувався національний елемент. Конфесійний патріотизм часто зливався з національним. Значною мірою позначилася на цьому ідеалі культурна спадщина Київської Русі – власної «античності» (Год, 2005, с. 344). Особливо розвиток власне української педагогічної традиції добре простежується в освітньо-педагогічній діяльності православних братств.

Водночас варто підкреслити, що в етнічно-ментальному вимірі поширення західноєвропейських світоглядних ідей мало не завжди однозначний вплив на суспільство. Так, згадуваний вже Я. Ісаєвич, аналізуючи запровадження шкіл орденом єзуїтів, констатував: «Ці школи, без сумніву, сприяли нівеляції національних культурних особливостей» (Ісаєвич, 1995, с. 6). Таку думку підтримувала й Н. Яковенко. Дослідниця підкреслювала: «Єзуїтська наука дорого обійшлася українському народові, обертаючись для багатьох вихованців втратою національної самоідентифікації» (Яковенко, 2001, с. 518). У той же час, вважаємо, що у ранній Новий час українцям вдалося вибудувати синтезну модель, яка, інтерпретувачи кращі педагогічні надбання «латинської» гуманістичної вченості,

залучила їх для розвитку православної культурно-освітньої ідентичності. Крім того, в освітньо-філософській площині цінними вважаємо міркування Д. Фріка, які аналізує Н. Яковенко у праці «У пошуках нового неба». Вчений звернув увагу на парадокс русько-українського «зіткнення» із Заходом у ранній Новий час. Дослідник підкреслював, що по мірі того, як Русь дедалі краще оснащувалася до зустрічі з протестантськими та католицькими викликами та дедалі більше «цивілізувалася», вона ставала щодаля менш і менш обороноздатною у цій «цивілізації» (Яковенко, 2017, с. 11).

Загалом відзначимо, що цивілізаційне значення та історико-педагогічна оцінка рецепції західноєвропейських гуманістичних ідей в українській освітньо-культурній традиції раннього Нового часу потребує переосмислення та реінтерпретації, адже тривалий час такі соціокультурні процеси оцінювалися в антагоністичній риторичі. Поширення гуманістичних ідей всебічного і гармонійного виховання особистості в українському ранньомодерному ідейно-інтелектуальному та освітньо-педагогічному ландшафті дало змогу не лише долучити українське шкільництво до «інноваційних» гуманістичних ідей, але й успішно трансформувати власну освітню систему, ефективно відповісти на виклики часу, майстерно впорядковувати педагогічну динаміку відповідно до нових соціальних потреб ранньобуржуазного суспільства.

Список використаних джерел

- Басенко, Р. (2022). Історичні та соціокультурні передумови формування освітніх систем у ранній Новий час. В кн. *Міждисциплінарні дослідження: гуманітарні та природничі науки: матеріали наук.-практ. конф.* (с. 34-38). Одеса: Молодий вчений.
- Басенко, Р. О. (2018). *Ренесансний досвід освіти і виховання в європейській молодіжній політиці ордену єзуїтів XVI–XVII століть.* (Дис. канд. пед. наук). Полтава.
- Год, Б. В. (2005). *Ідея всебічного й гармонійного виховання особистості в епоху європейського Відродження.* (Дис. д-ра пед. наук). Харків.
- Загорівський, В. (2006). Духовний заповіт. В кн. В. Шевчук, В. Яременко (Упоряд.), *Слово многоцінне: в 4 кн.* (Кн. 1: Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV – XVI століття) та в епоху Бароко (друга половина XVI – XVIII століття), с. 222). Київ: Аконіт.
- Зема, В. (2021). *Київська митрополія перед викликами Ренесансу та Реформації.* Київ: Критика.
- Ісаєвич, Я. (1995). Освітній рух в Україні XVI ст.: східна традиція і західні впливи. *Київська старовина*, 1 (310), 2-9.
- Калакура, Я., Рафальський, О., Юрій, М. (2017). *Ментальний вимір української цивілізації.* Київ: Генеза.
- Папазова, А. В. (2011). Значення та наслідки впровадження освітньо-виховної системи Товариства Ісуса у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI – першій половині XVII ст. *Схід*, 5 (112), 107-112.
- Яковенко, Н. (2017). *У пошуках нового неба. Життя і тексти Йоанікія Галятовського.* Київ: Лаурис: Критика.
- Яковенко, Н. М. (2001). Реформа «грецької» церкви: унія, оновлення православ'я. В кн. Я. Д. Ісаєвич (Ред.), *Історія української культури: у 5 т.* (Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть, с. 505-530). Київ: Наукова думка.

References

- Basenko, R. (2022). Istorychni ta sotsiokulturni peredumovy formuvannia osvitynykh system u rannii Novyi chas [Historical and socio-cultural prerequisites for the formation of educational systems in the early modern times]. In *Mizhdystsyplinarni doslidzhennia:*

- humanitarni ta pryrodnychi nauky [Interdisciplinary studies: humanities and natural sciences]: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 34-38). Odesa: Molodyi vchenyi [in Ukrainian].*
- Basenko, R. O. (2018). *Renesansnyi dosvid osvity i vykhovannia v yevropeiskii molodizhnii politytsi ordeny yezuitiv XVI–XVII stolit [The Renaissance experience of education and upbringing in the European youth policy of the Jesuit order of the XVI-XVII centuries]. (PhD diss.). Poltava [in Ukrainian].*
- Hod, B. V. (2005). *Ideia vsebichnogo y harmoniinoho vykhovannia osobystosti v epokhu yevropeiskoho Vidrozhennia [The idea of comprehensive and harmonious personality education in the era of the European Renaissance]. (D diss.). Kharkiv [in Ukrainian].*
- Isaievych, Ya. (1995). *Osvitnii rukh v Ukraini XVI st.: skhidna tradytsiia i zakhidni vplyvy [Educational movement in Ukraine of the 16th century.: Eastern tradition and Western influences]. Kyivska starovyna [Kyiv antiquity], 1 (310), 2-9 [in Ukrainian].*
- Kalakura, Ya., Rafalskyi, O., & Yurii, M. (2017). *Mentalnyi vymir ukrainskoi tsyvilizatsii [The mental dimension of Ukrainian civilization]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].*
- Papazova, A. V. (2011). *Znachennia ta naslidky vprovadzhennia osvitno-vykhovnoi systemy Tovarystva Isusa u skhidnoslovianskomu rehioni v ostannii tretyni XVI – pershii polovyni XVII st. [The significance and consequences of the introduction of the educational system of the Society of Jesus in the East Slavic region in the last third of the 16th – the first half of the 17th century.]. Skhid [East], 5 (112), 107-112 [in Ukrainian].*
- Yakovenko, N. (2017). *U poshukakh novoho neba. Zhyttia i teksty Yoanykiia Haliatovskoho [In search of a new sky. Life and texts of Yoanikiy Galyatovskiy]. Kyiv: Laurus: Krytyka [in Ukrainian].*
- Yakovenko, N. M. (2001). *Reforma «hretskoi» tserkvy: uniia, onovlennia pravoslavia [Reform of the “Greek” church: union, renewal of Orthodoxy]. In Ya. D. Isaievych (Ed.), Istorii ukrainskoi kultury [History of Ukrainian Culture] (Vol. 2: Ukrainska kultura XIII – pershoi polovyny XVII stolit, pp. 505-530). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].*
- Zahorovskyi, V. (2006). *Dukhovnyi zapovit [Spiritual testament]. In V. Shevchuk, V. Yaremenko (Comps.), Slovo mnohotsinne [The word is multi-valued]: (Book 1: Khrestomatiia ukrainskoi literatury, stvorenoi riznymi movamy v epokhu Renesansu (druga polovyna XV – XVI stolittia) ta v epokhu Baroko (druga polovyna XVI – XVIII stolittia), p. 222). Kyiv: Akonit [in Ukrainian].*
- Zema, V. (2021). *Kyivska mytropoliiia pered vyklykamy Renesansu ta Reformatsii [Kyiv Metropolitanate before the challenges of the Renaissance and Reformation]. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].*

BASENKO R.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE CIVILIZATION SIGNIFICANCE OF HUMANISTIC IDEAS OF COMPREHENSIVE EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY IN EARLY MODERN TIMES

The article examines the influence of Western European ideas of integral personality education on the development of the Ukrainian educational space in the early modern times. Attention is drawn to the importance of the humanistic ideas of the secular Renaissance, the Protestant Reformation, and the Catholic Reformation for the formation of the Ukrainian socio-cultural space, in particular in terms of ethnic changes and mental transformations of Ukrainian society. The ways of penetration of early modern innovations into the educational tradition of Ukrainians are analyzed, in particular political and geographical (the proximity of Ukrainian lands to the countries of Western Europe, the location of Ukrainian cities at the intersection of key trade routes); the ideological and semantic kinship of the Orthodox Christian pedagogical tradition and Christian humanism, on the basis of which the Western European idea of enlightened piety “*pietas litterata*” was formed); educational and youth (active migration of Ukrainian youth from the elite environment to study in Western European countries, in particular to Italy, France, Germany, Holland, Belgium, the Czech Republic and other countries where young people received a humanistic education); ideological and literary (active dissemination of the works of European humanists in the early modern Ukrainian space); educational and institutional (the active spread of

Catholic (Jesuit) and Protestant humanist schools in Ukrainian lands, which ensured the high quality of the educational process and ensured the involvement of the Russian population in the new, and most importantly, high-quality education of the European model, enriched the national educational tradition with Renaissance-humanistic tools, contributed to interaction and mutual enrichment of Western European and Russian cultures).

It was established that the leaders of the ideas of the humanist school at that time proposed new, synthetic approaches to the search for effective ways of developing holistic education of the individual. In educational institutions founded on Ukrainian lands, the humanistic ideal of “*pietas litterata*” was proclaimed as the goal of education, which contained the triad of the Erasmus pedagogical paradigm: knowledge of Latin (education), active piety (individual initiative in social life) and virtue (upbringing). Protestant teachers and Jesuit teachers proposed an appeal to examples of ancient education, didactic emphasis was placed on “*bonae artes*” (“good arts”), pedagogical concepts “*vita contemplation*” (“life in contemplation”) and “*vita active*” (“life in activity”) were recognized as equal, and the educational model successfully combined two components – “*sacrum*” (“spiritual”) and “*profanum*” (“secular”).

It has been proven that the key trajectory of the influence of Western European humanistic ideas was educational and pedagogical activity, the establishment of schools and collegiums of the humanistic model. It is emphasized that the active integration of humanist ideas in the Ukrainian educational and cultural space allowed not only to join the advanced European experience of the humanist school, but also had a significant positive impact on the development of Ukrainian national identity.

Key words: *holistic education, early modern times, humanism, national identity, national mentality, civilization progress, humanist teachers, European Renaissance, worldview systems*

Стаття надійшла до редакції 16.10.2022 р.